

Hvorfor afholdes der mindebegivenheder, produceres historiske film og oprettes historiske oplevelsescentre som aldrig før?

Danmarkshistorie mellem erindring og glemsel giver en solid introduktion til feltet erindringshistorie og hjælper til at besvare, hvordan og hvorfor bestemte begivenheder i Danmarkshistorien skaber national identitet, udløser offentlig debat eller bruges til at legitimere aktuel politik.

Bogen indeholder et teoriafsnit med introduktion til erindringshistorisk teori og metode. Herefter foretages tre erindringshistoriske nedslag i Danmarkshistorien, der har betydning for nutidens danske selvforståelse: Vikingetiden, 1864 og besættelsestiden. Bogen dækker derfor centralt kerne stof om bl.a. Danmarks tilblivelse, national identitet og Danmarks internationale placering.

Danmarkshistorie mellem erindring og glemsel giver konkrete analysestrategier til at lave erindringshistoriske undersøgelser i den almindelige historieundervisning eller i forbindelse med større opgaver eller studieture.

Ulla Nedergård Pedersen er lektor i historie og samfundsfag på Christianshavns Gymnasium.

Kristian Iversen er lektor i historie og samfundsfag på Rysensteen Gymnasium.

9 788779 702561

KRISTIAN IVERSEN OG
ULLA NEDERGÅRD PEDERSEN

DANMARKS HISTORIE

MELLEM ERINDRING
OG GLEMSEL

COLUMBUS

KAPITEL 1

ERINDRINGSHISTORIE – EN TEORETISK RAMME

København, 5. september 1807. Byen ligger i ruiner. Næsten 2.000 bygninger er brændt ned eller er totalskadede – herunder byens middelalderdomkirke. Hospitalet og kirkerne er fyldt til randen med lemlæstede og dræbte. Ca. 200 civile er dræbt, fordi den danske konge ikke vil udlevere den danske flåde til England.

Hånden på hjertet – vidste du det? Hvis ikke, kan det undskyldes, for hvor er monumenterne for de faldne? Hvilken film er blevet produceret om englændernes bombardement? Hvor er sangene, der forbander den *grusomme englænder*? Nej vel ...?

Historikere har skrevet massevis af bøger om englændernes bombardement af København, som faktisk var en skelsættende begivenhed, fordi det var verdenshistoriens første terrorbombardement af en civilbefolkning. Men det er, som om bombardementet af København ikke er blevet til fælles erindringer, der er med til at definere os som danskere.

Derimod er det tankevækkende, at danskere som det naturlige i verden fortæller om vikingerne som vores forfædre.

'Københavns bombardement' malet i 1807 af billedkunstneren C.W. Eckersberg, der selv var øjenvidne til bombardementet.

Når der er landskamp, iklæder vi os vikingehjelme, som vores 'forfædre' bar, og med slet skjult stolthed glæder vi os over, at danskerne (dvs. vikingerne) grundlagde Dublin og regerede over England. Det til trods for, at en moderne dansker ikke ville kunne forstå vikingernes sprog,

og at en person i 900-tallet slet ikke ville identificere sig selv som dansk.

At noget er hændt i fortiden, betyder altså ikke, at hændelserne bliver til fælles erindringer. Det er elementer i nutiden, der bestemmer, hvad der er interessant at beskæftige sig med fra fortiden, og hvad der går i glemmebogen.

Formålet med denne bog er at undersøge, hvilke fælles fortidserindringer der er med til at skabe danmarkshistorien og identiteten som dansker. Dette første afsnit handler om, hvad *erindringshistorie* er, og hvordan erindringshistorie adskiller sig fra traditionel historie. De næste tre afsnit handler om tre perioder i danmarkshistorien, som de fleste danskere har et forhold til, og som vi har fælles erindringer om – *vikingetiden*, hvor byggestenene til Danmark som stat blev grundlagt, og kristendommen blev introduceret, *krigen i 1864*, hvor Danmark blev en nationalstat, dvs. en stat, hvor alle taler dansk og i høj grad har samme kultur og *besættelsen 1940-45*, hvor Danmarks eksistens som selvstændig stat var truet.

Hvad er erindringshistorie?

I faget historie er vores fokus på fortiden, og de historiske kilder er nøgler, der kan bruges til at finde ud af, hvad der er sket i fortiden. Der findes næppe et menneskeligt samfund, hvor man ikke har interesseret sig for fortiden, og fortiden har også altid været vigtig for dannelsen af kollektive identiteter som f.eks. slægter, klaner og religiøse grupperinger. I 1800-tallet blev historie et fag på universitetet, og

dermed blev interessen for fortiden professionaliseret under idealet om at finde den objektive sandhed om fortiden gennem metodisk kildearbejde. Den tyske historiker Leopold von Ranke skrev, at historikerens vigtigste opgave er at finde ud af *wie es eigentlich gewesen* dvs. hvad er der egentlig sket?

Den danske historiker Kristian Erslev var inspireret af Ranke og skrev i 1911 bogen '*Historisk teknik*'. Den dannede skole for, hvordan man skulle arbejde kildekritisk for at nå frem til den historiske sandhed. Meget af den almindelige kildekritik, der arbejder med overvejelser om, hvorvidt de historiske kilder er levn eller beretning, 1. eller 2. håndskilder og primære eller sekundære kilder, kan vi i Danmark føre tilbage til Erslevs arbejde. Både Ranke og Erslev var inspireret af idealet fra de eksakte naturvidenskaber. Det vil sige, at historikeren skulle arbejde med fortiden præcist, videnskabeligt og objektivt.

Troen på muligheden for at finde den objektive sandhed om fortiden har de fleste historikere dog forladt i dag, hvor der er en udbredt enighed om, at historikerens fokus altid er påvirket af egen samtid og egne grundopfattelser. Men Ranke og Erslevs tanker har været afgørende for at forme den historievidenskab, som vi kender i dag. Prøv f.eks. at se på vejledningen til kildekritik i din grundbog til historie eller på internettet.

Erindringshistorie er et relativt nyt felt inden for historievidenskaben, hvor det netop er det faktum, at vores fortolkning af fortiden er præget af vores nutid, der er det interessante.

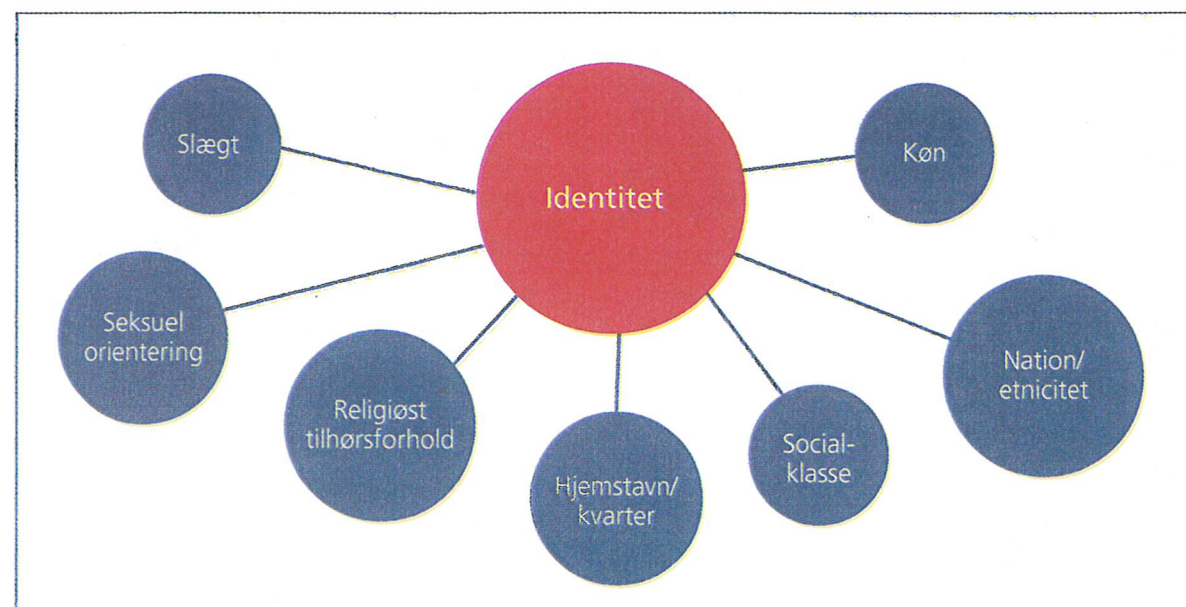
Erindringshistorie handler nemlig ikke om, hvad der egentlig er sket, men om hvordan fortiden bruges, konstrueres, diskuteres og iscenesættes på baggrund af interesser i nutiden. En historiker, der arbejder erindringshistorisk, er f.eks. ikke så interesseret i at undersøge, hvorfor Danmark tabte krigen i 1864. Det interessante for en erindringshistoriker er i stedet at undersøge, hvad der erindres, hvad der glemmes og hvorfor.

Hvordan giver nationens historie identitet?

Hvis du i udlandet skulle fortælle, hvem du var, ville du måske lægge ud med at sige, at du var fra Danmark. Ifølge historikeren Inge Andriansen er *nationen* og *religionen* de to mest identitetsskabende fællesskaber i vores samtid. Det, som er med til at skabe national identitet, er, at man tilhører et nationalt *erindringsfællesskab*,

dvs. en gruppe mennesker, der deler fortolkning af en fortid, de opfatter som fælles. Når nation og religion udnævnes som nogle af de mest betydningsfulde erindringsfællesskaber, kan man blot tænke på, hvor mange mennesker der gennem historien har sat livet på spil for netop at forsvare nationen eller religionen. Men i et stadigt mere komplekst samfund bliver identiteter skabt af mange forskellige byggeklodser.

Erindringsfællesskaber handler derfor ikke kun om nationen, hvilket modellen nedenfor viser. Mennesket kan ofte være med i forskellige erindringsfællesskaber baseret på bopæl, arbejde, social klasse, familie, køn, tro eller nation. Hvis du f.eks. er dansk muslim, kan du ud over at være en del af det danske erindringsfællesskab også være med i et muslimsk erindringsfællesskab, som begge giver identitet og nogle handlingsforskrifter for, hvordan du skal handle i nutiden.

Modellen illustrerer, hvordan et menneskes identitet er bygget op om forskellige gruppers fælles erindringer. Betydningen af de enkelte erindringsfællesskaber kan have forskellig vægt hos forskellige personer, og modellen vil se forskellig ud i forskellige samfund.

Kan grupper have fælles erindringer?

Flere vil indvende, at det ikke er rimeligt at påstå, at danskere har en fælles forståelse af f.eks. *vikingetiden* eller *besættelsestiden*. Der er jo danskere, der har en stor faktuel viden, og andre, som ikke kan placere perioderne overhovedet – så hvordan er det muligt at tale om et erindringsfællesskab?

Når man bruger ordet *erindring*, tænker vi ofte på noget, som vi gør individuelt. Vi har personlige erindringer fra vores folkeskole, og vores sommerferie, og nogle gange kan vi også have personlige erindringer om verdenshistoriske begivenheder. De fleste kan eksempelvis huske, hvor de var, da World Trade Center styrtede sammen den 11. september 2001. En grundantagelse for erindringshistorikere er imidlertid, at erindring ikke er et rent individuelt fænomen. Den franske sociolog Maurice Halbwachs udviklede i 1920'erne begrebet *kollektiv erindring*. Kollektiv erindring handler om, at individer erindrer i fællesskab med andre og som medlemmer af en gruppe. Halbwachs mener ikke, at det giver mening at tale om personlig erindring, da han mener, at det er umuligt for individet at erindre uafhængigt af sin sociale gruppe.

Som eksempel kan vi tænke på vores egne minder fra barndommen: Hvad er det i virkeligheden, vi erindrer? Ofte er vores erindring blandet op med vores forældres fortællinger, venners beretninger, gamle billeder eller endda film og tv.

Halbwachs sætter tanken på spidsen ved at sige, at vi er narret til at tro, vi har

Maurice Halbwachs (1877-1945), fransk sociolog:

”Det giver ikke nogen mening at lede efter det område af hjernen, hvor erindringer ligger opbevaret, som kun jeg har adgang til. Erindringer bliver vækket i mig på grund af eksterne påvirkninger, og den gruppe, jeg tilhører, gør det muligt for mig at rekonstruere mine erindringer.”

helt personlige erindringer, men vi glemmer, at dét, vi siger, er et ekko, der videregiver vores gruppebestemte erindringer, fordi vi bruger et fælles sprog, opdrages i samme skolesystem og ofte har set de samme film og lignende.

Ifølge Halbwachs er den personlige erindring en illusion. Til trods for at Halbwachs ikke mener, at det giver mening at tale om individuel erindring, skelner han mellem to forskellige typer erindring: *autobiografisk erindring*, der er erindring af de ting, man selv har oplevet, og *historisk erindring*, der handler om ens gruppes historie, f.eks. danskernes fælles erindringer om vikingerne som deres forfædre. Det er gruppens behov i nutiden, der er afgørende for, hvilke dele af fortiden der erindres, og hvilke der glemmes.

Er historievidenskab og erindring hinandens modsætninger?

Ifølge Halbwachs er *historievidenskab* og det, som han kalder *kollektiv erindring*, modsætninger til hinanden. Halbwachs

mener ud fra et traditionelt syn på historie, at historikeren er drevet af ønsket om at afdække facts gennem metodisk håndtering af kilder om fortiden. Han argumenterer for, at historievidenskaben kan bruges til at punktere eller nuancere kollektive erindringer.

Halbwachs videnskabelige arbejde fra 1920'erne frem til hans død i 1945 blev i høj grad glemt, indtil den franske historiker Pierre Nora i 1984, med inspiration fra Halbwachs skrev en omfattende encyklopædi om Frankrigs erindringshistorie.

'Moder Danmark', malet af Elisabeth Jerichau Baumann i 1851, illustrerer tanken om national enhed og skæbnefællesskab i Danmark i 1800-tallet.

Nora mener som Halbwachs, at erindring bruges til at legitimere synspunkter i nutiden, men han mener ikke, at det er muligt for historikeren at finde 'den objektive' sandhed, da historikeren ikke kan gøre sig fri af sin egen samtid.

Mange, der beskæftiger sig med erindringshistorie i dag, deler den opfattelse, at historikeren er så påvirket af sin samtid, at det ikke giver mening at skille de to begreber 'historie' og 'erindring' fuldstændigt ad.

Hvornår og hvorfor opstår nationale erindringsfællesskaber?

At fortiden bruges med nutidige mål for øje, er ikke et nyt fænomen. I før-historiske mundtlige kulturer ville de ældste i slægten have fortalt de yngre om de store forfædres bedrifter, og i middelalderens Danmark skrev Saxo i 1140 sin Danmarkskrønike, hvor han brugte fortidige erindringer til at legitimere kongemagten (på et kildemæssigt tvivlsomt grundlag).

I 1800-tallet vokser nationalismen frem som en ny bevægelse, ikke kun i Danmark, men i hele Europa. Folk begynder i stigende grad at definere sig som borgere i en nationalstat. Man føler et fællesskab med alle andre medlemmer af nationen, man dyrker de særlige nationale kendetegn, og man er villig til at forsvare nationen med livet som indsats.

I 1800-tallets Danmark (og Europa) bliver nationalstaterne storproducenter af fælles fortællinger om fortiden, og publikum for nationens historie bliver alle nu

læsekyndige borgere. Nationalismeforskere og historikere mener, at 1800-tallet markerer en forandring i den måde, fortiden bruges på. Den britiske marxistiske historiker Eric Hobsbawm taler om 1800-tallet som en periode med 'invented traditions' – på dansk *opfundne traditioner*, dvs. at eliten i de europæiske stater i 1800-tallet 'opfinder' traditioner (eller opfinder en fortid) for at styrke den nationale sammenhængskraft.

Den amerikanske samfundsforsker Benedict Anderson taler i forlængelse heraf om, at nationen i 1800-tallet dyrkes som et *forestillet fællesskab*, hvor borgerne især gennem skolen lærer, at de indgår i et nationalt fællesskab, der er større end dem selv. De opdrages med ideen om et skæbnefællesskab med alle medlemmer af nationen; både dem, de ikke kender, de døde og de endnu ufødte. På den måde bliver individet en del af et større hele, der forener fortid, nutid og fremtid. En forudsætning for dette forestillede fællesskab er muligheden for at trykke og læse bøger og dermed cementere nationale myter og tilhørsforhold.

Anderson mener, at nationalisme er et moderne fænomen, der skyldes tiltagende sekularisering, dvs. at religionen mister betydning for det enkelte individ og som sammenhængskraft i samfundet. Nationer tilbyder borgerne et erstatningsfællesskab, hvor individet igen kan opleve sig selv som en del af en større helhed, hvis tabte sønner de kan identificere sig med, og hvis ufødte børn de har et ansvar over for. At Anderson kalder nationen et *forestillet fællesskab*, betyder ikke, at den

ikke eksisterer, men at det nationale fællesskab er foranderligt og ikke naturligt og dermed et produkt af den historiske og samfundsmæssige udvikling.

Hvordan arbejder man erindringshistorisk?

Et fællesskab om erindring og fortolkning af fortiden må siges at være en noget luftig størrelse at undersøge: Hvordan finder man ud af, hvem der er en del af fællesskabet, og hvem der ikke er? Hvilken slags kilder (empiri) kan vi bruge til at forstå fortolkningen af fortiden? Hvordan kan man undersøge, om fortolkningen af fortiden har forandret sig over tid? Hvordan finder man ud af, hvilke interesser i nutiden der er centrale i at forme erindringsfællesskabet?

Her vil vi kort præsentere nogle erindringshistoriske begreber og analysestrategier, der vil blive uddybet og suppleret i bogens følgende kapitler.

Der er et væld af forskellige kilder, der bliver interessante for at nå frem til viden om, hvordan medlemmerne af et bestemt erindringsfællesskab fortolker og bruger deres forståelse af fortiden. Hvor en historiker som Kristian Erslev var interesseret i kilder, der var så tidsmæssigt tæt på den historiske begivenhed som muligt, f.eks. øjenvidneberetninger eller genstande, kan erindringshistorikerens fokus f.eks. være på erindringssteder, historiografi, mindehøjtideligheder eller erindringspolitik.

Erindringssteder

Hvis man beder en række danskere om at brainstorme om *besættelsestiden*, vil man hurtigt opdage en række mønstre i erindringerne. For de fleste danskere vil perioden fremkalde en relativt ens tanke- række om særlige datoer, særlige monumenter, scener fra Matador og f.eks. ord- sproget 'aldrig mere 9. april'. Danskere har tilsyneladende en række ret ens forestillinger om besættelsestiden. De fælles forestillinger kan ses som en kondenseret fortælling om fortiden, som kommer til udtryk i det, erindringshistorikeren Pierre Nora kalder erindringssteder.

Genforeningsmonumentet på Østerbro fra 1930 skal minde tilskuerne om, at Sønderjylland (datteren) atter blev en del af kongeriget Danmark (moderen) efter grænse- afstemningen i 1920. Monumentet illustrerer Benedict Andersons pointe om, at det fore- stillede fællesskab nationen er som en familie i fortid, nutid og fremtid.

Erindringssteder er eksempelvis mo- numenter, historiske slagmarker eller hi- storiske personer, der har en særlig sym- bolsk og central betydning for erindrings- fællesskabet.

Et eksempel på et fysisk erindringssted er Jellingestenen med billedet af Jesus (se side 46-50), der bruges til at formidle en bestemt fortolkning af vikingetiden i Dan- mark og en fortælling om indførelsen af kristendommen i Danmark. Jellingestenen kan genkendes af de fleste danskere, og billeder af Jesusfiguren fremkalder en nogenlunde ensartet fortælling hos dan- skere. Derimod vil et billede af Jellingeste- nen nok ikke sige f.eks. en spanier noget. Flere historikere arbejder også med ikke- fysiske erindringssteder, f.eks. et ord- sprog, som igangsætter af fælles erindrin- ger. Mange erindringshistorikere har base- ret deres forskning på at analysere erin- dringssteder som genforeningsmonumen- tet på billedet her på siden. De forsøger at pakke erindringsstedernes betydning ud og forstå, hvorfor deres betydning evt. forandrer sig eller glemmes over tid, eller hvorfor der nogle gange er uenighed om dem.

Historiografi og mindehøjtideligheder

I erindringshistorisk forskning er det en grundantagelse, at fortolkningen af forti- den præges af nutiden. Derfor er det også en central ide, at fortolkningen af be- stemte historiske begivenheder kan foran- dres i takt med forandringer i nutiden. Det er derfor interessant at undersøge,

hvordan og hvorfor fortolkningen af forti- den forandres. Som kilder til sådanne un- dersøgelser er det almindeligt at under- søge, hvordan fortolkningen af fortiden er blevet skildret forskelligt f.eks. i skolebø- ger, populærhistorie eller historisk forsk- ning i forskellige perioder. Sådant en un- dersøgelse af en forandring i historie- skrivning over tid kaldes også *historio- grafi*, og i en sådan undersøgelse vil det typisk være erindringshistorikerens op- gave at forstå og forklare, hvorfor fortolk- ningen og formidlingen af fortiden har forandret sig i samspil med samtiden (se kapitel 2). I en historiografisk under- søgelse bliver historiebøgerne, også kal- det historiske fremstillinger, selv til kil- derne for undersøgelsen.

En anden metode til at finde ud af, hvordan et erindringsfællesskabs fortolk- ning af fortiden forandres over tid kan være at undersøge, hvordan fortiden min- des og iscenesættes ved *mindehøjtideligheder* (se kapitel 3). Ved historiske minde- højtideligheder oplever man en iscenesat og ritualiseret fortolkning af fortiden. Det at mindehøjtidelighederne for bestemte historiske begivenheder finder sted gen- tagne gange over en lang periode, gør dem interessante både i forhold til at undersøge forandringer i fortolkningen af fortiden, og i forhold til hvordan denne fortolkning overleveres fra én generation til den næste.

Erindringspolitik

Som vi har vist gennem dette kapitel, er en fælles fortid af afgørende betydning for grupper og stater. Samtidig har vi også set,

at svaret på, hvilken lære man skal udlede af fortiden, ikke er entydigt eller naturgi- vet, men derimod noget, der kan foran- dres over tid og fra sted til sted. De to ting, at fortiden er betydningsfuld og at fortolkningen af den kan formes efter nu- tidige interesser, gør, at den også kan blive genstand for politiske kampe i nutiden, også kaldet *erindringspolitik* (se kapitel 4).

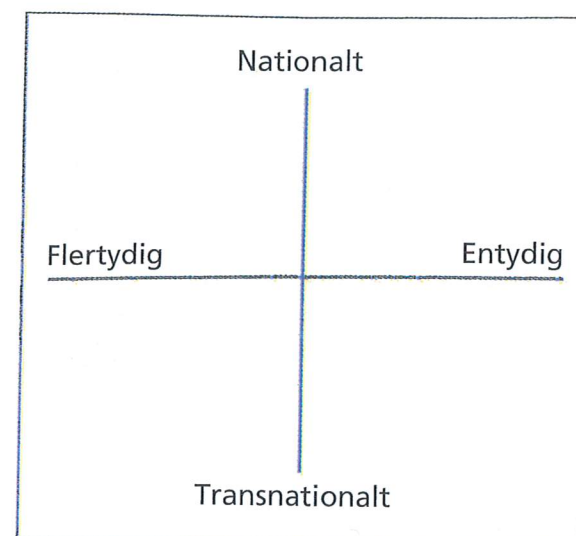
Det er langt fra altid, at der er enighed om, hvordan fortiden skal fortolkes. Der- for kan der opstå erindringspolitiske kampe om, hvilke dele af fortiden vi skal huske, og hvilke vi skal glemme.

I analyser af erindringspolitiske kampe væves historie og samfundsfag tæt sammen, fordi det her drejer sig om at få overblik over, hvilke aktører, f.eks. histo- rikere, politikere eller interesseorganisati- oner, der præger den erindringspolitiske kamp, og hvordan og hvorfor de forsøger at få magt over fortolkningen af fortiden.

De tre perioder, vi arbejder med i denne bog, kan alle placeres inden for det, vi kalder forskellige *erindringsfelter*, hvor der eksisterer særlige problemstillin- ger, værdier og interesser. *Besættelsestiden* kan undersøges som et erindringsfelt. Man kan undersøge perioden som et erin- dringsfelt ved at se på de erindringshisto- riske kilder, som findes om perioden – historiebøger, film, monumenter, minde- begivenheder, museer med videre.

Som hjælp til en sådan undersøgelsen, har vi lavet erindringsfeltmodellen på side 20. Modellen skal hjælpe til at kort- lægge de forskellige fortolkninger af forti- den, der finder sted på et bestemt erin- dringsfelt. En kortlægning af erindrings-

Erindringsfeltmodellen

feltet kan sætte en i stand til at forstå og diskutere konsekvenserne af de forskellige fortolkninger af fortiden. Herefter er det også muligt at forstå, hvordan og hvorfor der kan opstå konflikter om, hvordan fortiden skal fortolkes.

Den vandrette akse (flertydig – entydig) bruges til at vurdere, hvorvidt fortolkningen af fortiden lægger op til en entydig fortælling om, hvem der var gode, og hvem der var onde, og en entydig fortolkning af fortiden. Flertydighed lægger op til komplekse årsagssammenhænge, dvs. at det kan diskuteres, hvad der var rigtigt og forkert i fortiden.

Et eksempel på en fortidsfortolkning med vægt på entydighed kunne være 1800-tallets nationalromantiske historieskrivning, der havde fokus på at skrive hele nationens historie med vægt på stolte og samlende begivenheder i nationens fortid.

Den anden ende af akserne med vægt på flertydighed kan man typisk finde i den nyere historievidenskab, hvor histori-

kerne ofte har fokus på at nuancere og sætte spørgsmålstegn ved entydige fortællinger.

Den lodrette akse (nationalt – transnationalt) bruges til at vurdere, hvorvidt fortolkningen af fortiden har fokus på nationens historie, hvilket var det typiske fokus i 1800-tallet, eller om fokus går på tværs af landegrænser som eksempelvis europahistorie, politiske gruppers historie eller kvindehistorie.

Modellen bruges i alle kapitler i bogen, hvor vi indplacerer nogle af de erindringshistoriske kilder, vi arbejder med i erindringsfeltmodellen.

Kritik af erindringshistorisk metode

Alle videnskabelige teorier og metoder har sine svagheder og blinde vinkler, som det er vigtigt at kende til, når man arbejder med dem. På den måde kan man forholde sig kritisk til undersøgelsens resultater eller evt. prøve at forbedre den ved at inddrage andre teorier og metoder.

Som beskrevet ligger erindringshistoriens fokus ikke på, hvad der egentlig er sket, men i stedet på hvordan fortiden bliver fortolket, genfortalt, forhandlet og iscenesat i eftertiden.

Dette kan være erindringshistoriens problem, fordi man kan komme til kun at forholde sig til et erindringsfællesskabs egen fortælling om fortiden og deres egne *opfundne traditioner*, der kan være helt løsrevet fra de historiske begivenheder, som de egentlig handler om.

Hvis man helt opgiver ideen om, at der findes en historisk 'sandhed', bliver det ene erindringsfællesskabs fortælling om fortiden lige så god som det andets. Som eksempel kan man se, at nynazistiske Holocaust-benægttere udgør et erindringsfællesskab med en bestemt fortolkning af fortiden, egne erindringssteder og egne mindehøjtideligheder, men at denne fortolkning af fortiden i høj grad strider imod den store mængde af historiske kilder, som vi ellers har til rådighed om Holocaust (øjenvitner, dagbøger, fotos, kz-lejre o.l.).

Derfor er det vigtigt, når man præsenteres for et erindringsfællesskabs egen fortolkning af fortiden (f.eks. i skolebøger eller ved mindehøjtideligheder), læser erindringshistorisk forskning eller selv laver en erindringshistorisk undersøgelse, at man ikke bare *overtager* erindringsfællesskabets fortolkning af fortiden. I stedet skal man huske hele tiden at holde erindringsfællesskabets fortolkninger og budskaber op mod en historisk baggrundsviden, som man henter uden for erindringsfællesskabet, f.eks. fra andre historiske kilder og historiske fremstillinger.

Forskningsfelt: Erindringshistorie

Teori (begreber)	Erindringspolitik	Erindringssteder
Metode	Argumentationsanalyse Diskursanalyse Museumsanalyse	Analyse af erindringssteder Analyse af mindebegivenhedernes iscenesættelse af fortiden, f.eks. virkemidler, symbolik og ritualer Historiografisk analyse
Empiri (materiale til undersøgelsen)	Taler Medier (f.eks. aviser, tv og internet) Lovgivning Museer	Monumenter Mindebegivenheder Skolebøger Film og fiktion

Erindringshistorie kan kaldes et bestemt forskningsfelt inden for historiefaget. Dette kapitel har forklaret feltets centrale grundantagelser om fortid, historie, samfund, individ, sociale grupper og erindring. Disse grundantagelser gør, at det erindringshistoriske felt har et bestemt fokus. Skemaet her giver nogle eksempler på teoretiske begreber inden for erindringshistorie, nogle erindringshistoriske metoder og noget typisk empiri. Teori, metode og empiri skal knyttes sammen for at kunne lave en god erindringshistorisk undersøgelse og vil derfor blive foldet ud og forklaret i de følgende tre kapitler.

VIGTIGE BEGREBER

Wie es eigentlich gewesen: Den tyske historiker Leopold von Rankes historieideal om, at historikerens opgave er at finde ud af, hvad der i virkeligheden er sket i fortiden.

Kollektiv erindring: Begreb skabt af den franske sociolog Maurice Halbwachs, der henviser til, at individet erindrer som medlem af en gruppe og ikke individuelt.

Autobiografisk erindring: Erindringer af en fortid, man selv har oplevet.

Historisk erindring: Erindringer med betydning for de grupper, man tilhører. Disse erindringer har man ikke nødvendigvis selv oplevet.

Erindringsfællesskaber: En gruppe af mennesker, der har samme fortolkning af den fortid, som de opfatter som fælles. Erindringsfællesskaber kan være baseret på f.eks. køn, klasse eller nation og er forestillede fællesskaber, da de bygger på en forestilling om at have noget til fælles med en gruppe mennesker, som man ikke direkte har mødt eller har en relation til. Erindringsfællesskaber indgår som et centralt element i dannelsen af individuelle og kollektive identiteter og er derfor væsentlige for, hvad mennesker identificerer sig med og føler loyalitet over for.

Erindringssted: Et erindringssted er en kondenseret fortælling om fortiden, som en gruppe er fælles om. Eksempler på erindringssteder er monumenter, historiske slagmarker eller historiske personer, der har en særlig symbolsk og central betydning for et erindringsfællesskab.

Erindringsfelt: En helhed af særlige problemstillinger, værdier, interesser og aktører, der har at gøre med fortolkningen af bestemte perioder eller begivenheder i fortiden. Man kan danne sig et overblik over feltet og dets evt. konflikter ved at indplacere de forskellige erindringssteder, erindringspolitiske aktører, museer, monumenter, fremstillinger o.l. som forskellige positioner i erindringsfeltmodellen.

Opfundne traditioner: Begreb fra den britiske historiker Eric Hobsbawm. Han argumenterer for, at traditioner, som af mange opfattes som gamle og tidløse, faktisk er nye og opfundne. Hobsbawm har især en kritisk indstilling til nationale symboler, som han mener er opfundne traditioner skabt med det formål at få befolkningen til at mene, at de tilhørte et bestemt folk.

Forestillet fællesskab: Begreb fra den amerikanske nationalismeforsker Benedict Anderson, der henviser til, at moderne mennesker har en forestilling om, at de er knyttet sammen med personer fra samme nation i fortid, nutid og fremtid.

MATERIALER

KILDE 1

Leopold von Ranke er en tysk historiker fra det 19. århundrede. Han betragtes som grundlæggeren af videnskabelig historieforskning. Von Rankes 'videnskabeliggørelse' af historiefaget handler om, at han gennem kildekritik baseret på primærkilder ønskede en objektiv beskrivende historieskildring i stedet for en subjektiv forherligende historieskrivning. Følgende kilde er fra introduktionen til en af hans bøger:

Introduktion til von Rankes 'Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514' (1824)

Historien er hidtil blevet tildelt den opgave at bedømme fortiden og belære nutiden af hensyn til fremtiden.

Så stor en opgave bilder nærværende værk sig ikke ind at kunne løse – det søger blot at vise, hvordan det faktisk var [wie es eigentlich gewesen].

Men ud fra hvilke kilder kan en sådan ny undersøgelse foretages? Grundlaget for dette værk, kilderne til dets materiale, er erindringer, dagbøger, breve, diplomatiske redegørelser og originale øjenvidneberetninger. Andre skrifter er kun blevet anvendt, hvis de har kunnet afledes umiddelbart af sådanne dokumenter eller har forekommet at rumme originale oplysninger af tilsvarende karakter. Disse kilder vil blive anført på hver side, og undersøgelsesmetoden og de kritiske konklusioner vil blive fremlagt i et andet bind udgivet sideløbende med dette.

KILDE 2

Kr. Erslev betragtes af mange som 'kildeteknikkens' fader. Han skrev i 1911 metodebogen 'Historisk teknik', hvor han gør rede for, hvordan historikeren bør arbejde videnskabeligt med sit stof.

Uddrag fra Kr. Erslevs metodebog 'Historisk teknik' (1911)

(...) Skønt der er skrevet Historie i langt over 2000 Aar, er den historiske Undersøgelses Ejendommelighed først blevet ret opklaret i det 19. Aarhundrede. Endnu ved Aar 1800 forstod man ikke skarpt at skelne mellem Sagn og historisk Beretning, og

man sondrede derfor i Datiden heller ikke mellem Sagntid og historisk Tid. (...)

Når den historiske Undersøgelse gaar ud paa gennem Kilderne at finde Vej til det svundne, kan man opstille 3 Hovedtrin. Det gælder først om at fremdrage Kilderne og gøre dem tilgængelige; man kunne kalde det Heuristik [findekunsten], naar man vil tage Ordet i meget vid Forstand. Derefter maa Kilderne undergives en nøje Prøvelse, Kildeteknikken. Endelig maa man klare sig, hvordan man udfra det saaledes prøvede Kildestof kan drage Slutninger om Virkeligheden.

KILDE 3

Pioneren indenfor teoridannelsen om 'kollektiv erindring' er den franske filosof og sociolog Maurice Halbwachs. En række artikler og essays er samlet efter hans død i bogen 'La mémoire collective'. I uddraget herunder undersøger Halbwachs forholdet mellem videnskabelig historieskrivning og gruppers kollektive erindring.

Uddrag af Maurice Halbwachs 'La mémoire collective' (1950)

Når gruppen forholder sig til sin egen kollektive erindring, føler den meget stærkt, at den er forblevet den samme: Den bliver bevidst om sin identitet over tid.

Den videnskabelige historieskrivning er som sagt ikke interesseret i de intervaller, hvor der tilsyneladende ikke sker noget, hvor livet nøjes med at gentage sig i lidt anderledes, men grundlæggende uændret form uden brud og omvæltninger. Men gruppen, som først og fremmest har sit eget liv, søger at bevare de følelser og billeder, der udgør indholdet i dens tanker om sig selv. Hovedparten af dens kollektive erindring strækker sig over tid, hvor der ikke har været nogen radikal forandring. Hændelser, der sker inden for en familie eller for dens medlemmer, vil således blive fremhævet, hvis familien skal skrive sin egen historie, selvom de kun ville have betydning for slægtsgruppen, fordi de udgjorde et klart vidnesbyrd om gruppens egen næsten uændrede karakter, hvorved den adskiller sig fra alle andre familier. Hvis en konfliktfyldt begivenhed – på initiativ af en eller flere af familiens medlemmer eller på grund af ydre omstændigheder – introducerer et nyt element i gruppens liv, som er uforeneligt med grup-

pens fortid, vil der opstå en anden gruppe med sin egen erindring, og der vil kun være en ufuldstændig og vag erindring om, hvad der gik forud for denne krise.

Den videnskabelige historieskrivning er derimod en fortegnelse over forandringer – den er naturligt overbevist om, at samfundet er under konstant forandring, fordi den fokuserer på helheden, og næsten hvert år er der en del af helheden, der har forandret sig. Eftersom den videnskabelige historieskrivning lærer os, at alt er indbyrdes forbundet, må hver af disse forandringer indvirke på andre dele af samfundslegemet og dermed danne grundlag for yderligere forandringer. (...) Dem, der skriver historiske fremstillinger og primært er opmærksomme på forandringer og forskelle, ved godt, at overgangen fra én forskel til en anden i virkeligheden forudsætter udfoldelsen af en hel række forandringer, hvoraf historien kun registrerer summen (...) eller slutresultatet. Den videnskabelige historieskrivning anlægger dette perspektiv, fordi den forholder sig til grupper udefra, og fordi den favner over forholdsvis lange tidsstræk. Den kollektive erindring er derimod gruppen set indefra i en periode, der ikke overskrider og som regel er væsentlig kortere end et menneskes gennemsnitlige livslængde. Den udstyrer gruppen med et selvportræt, der udfolder sig over tid, eftersom den er et billede af fortiden, og sætter gruppen i stand til at genkende sig selv på tværs af den samlede billedfølge. Den kollektive erindring er en fortegnelse over ligheder, og derfor er den naturligvis overbevist om, at gruppen forbliver den samme. Den kollektive erindring fokuserer på gruppen, hvorimod det, der har

ændret sig, er gruppens relationer til eller berøringer med andre grupper. Hvis gruppen altid forbliver den samme, må alle forandringer ignoreres. Der bliver de forandringer, der rent faktisk sker i gruppen, forvandlet til ligheder. Deres funktion er at udvikle de forskellige aspekter af ét samlet indhold, dvs. de forskellige karakteristika ved gruppen selv.

Hvordan skulle erindringen ellers være mulig? Det ville være paradoksalt at hævde, at den kollektive erindring bevarede fortiden

i nutiden eller førte nutiden ind i fortiden, hvis fortid og nutid ikke rent faktisk hørte tæt sammen, og hvis gruppen – for så vidt den bliver selvbevidst netop gennem erindring og isolation fra andre – ikke var tilbøjelig til at lukke sig om sig selv i relativt ubevægelig form. Gruppen er utvivlsomt ramt af en illusion, når den tror, at lighederne er vigtigere end forskellene, men når den ikke kan redegøre for forskellene, er det netop, fordi dens hidtidige selvbilleder kun forandres langsomt.

KILDE 4

Den franske historiker Pierre Nora genskabte interessen for forskning i erindringsfællesskaber ved i 1984 at udgive første del af sin bog 'Les Lieux de mémoire' om Frankrigs erindringshistorie. Nora har udviklet teoridannelsen om erindringssteder og i uddraget herunder forklarer han, hvorfor vi lever i en erindringsekspløsiv tidsalder.

Uddrag af Pierre Nora 'Reasons for the Current Upsurge in Memory' (2002)

Årsagerne til den aktuelle erindringsbølge

Vi er i dag vidner til en verdensomspændende erindringsbølge. Gennem de seneste 20-30 år har alle lande, alle sociale og etniske grupper og alle familier gennemgået en gennemgribende forandring af det traditionelle forhold til fortiden. Denne forandring har antaget mange forskellige former: kritik af de officielle versioner af historien og genopdagelse af hidtil fortrængte områder af historien, krav på konfiskerede eller un-

dertrykte fortidssymboler, stigende interesse i "rødder" og slægtsforskning, alle mulige former for mindehøjtideligheder og nye museer, fornyet opmærksomhed om behovet for åbne arkiver og voksende følelsesmæssig tilknytning til det, der i den engelsktalende verden kaldes "heritage" og i Frankrig "patrimoine". Uanset hvordan disse strømninger kombineres, rejser de en veritabel flodbølge af spørgsmål om erindring, som skytter ind over verden og overalt knytter tætte bånd mellem respekten for fortiden – den virkelige eller den imaginære – og oplevelsen af tilhørsforhold, kollektiv bevidsthed og individuel selvbevidsthed, minder og identitet. (...)

Om end historie altid var været baseret på erindring, har studiet af historien traditionelt aspireret til videnskabelig status og derfor defineret sig i et modsætningsforhold til erindringen, som man har fundet idiosynkratisk og misvisende som et rent privat vidnesbyrd. Historien var fælleskabets sfære, hvorimod erindringen tilhørte den

individuelle sfære. Historien var singulær, men erindringen per definition plural (fordi den er individuel af natur). Forestillingen om, at erindringen kan være kollektiv, emancipatorisk og hellig, vender op og ned på ordets betydning. Individer havde erindringer, fællesskaber havde historier. Forestillingen om, at fællesskaber har en erindring, indebærer en vidtrækkende transfor-

mation af den enkeltes status i samfundet og dennes relation til fælleskabet i det hele taget. Det er det, der er hemmeligheden bag en anden mærkelig betydningsforskydning, som må belyses nærmere, nemlig den forskydning i vores forståelse af identitet, som er en forudsætning for at kunne forstå den aktuelle erindringsbølge.

KILDE 5

Historikeren Eric Hobsbawm præsenterer her sit begreb 'opfundne traditioner', der handler om, at fortiden og traditioner forbundet med fortiden ofte er skabt med formål i nutiden for øje. Hobsbawms teorier kan give begrundelser for, hvorfor politikere bruger historie til at føre erindringspolitik.

Uddrag af Eric Hobsbawms 'The Invention of Tradition' (1983)

'Traditioner,' der fremstår gamle eller hævder at være det, er i virkeligheden ofte af nyere dato og i nogle tilfælde opfundne ...

Udtrykket 'opfundne tradition' [invented tradition] bruges ofte i bred, men ikke upræcis betydning. Det indbefatter ikke kun decideret opfundne, konstruerede og formelt indstiftede 'traditioner', men også traditioner af mere uvis oprindelse, der dukker op inden for en kortere, afgrænset periode – måske i løbet af nogle få år – og etablerer sig meget hurtigt ... Det er tydeligt, at sådanne traditioner ikke alle er lige permanente, men her er det deres opdukken og etablering snarere end deres overle-

velseschancer, der er vores primære fokus.

'Opfundne tradition' skal forstås som en række praksisser, der normalt er styret af åbenlyse eller indirekte accepterede regler og har en rituel eller symbolsk karakter, der søger at indprente bestemte værdier og normer gennem gentagelse, hvilket automatisk indebærer kontinuitet med fortiden. Om muligt vil de faktisk normalt forsøge at etablere kontinuitet med en passende historisk fortid ...

Den historiske fortid, hvori den nye tradition indsættes, behøver ikke at være specielt langvarig og kunne føres langt tilbage i fortidens tåger. Revolutioner og 'progressive bevægelser', der bryder med fortiden, har per definition deres egen relevante fortid, selv om den afbrydes på et bestemt tidspunkt – f.eks. året 1789. For så vidt der er en sådan reference til en historisk fortid, er der imidlertid det besynderlige ved 'opfundne traditioner', at deres kontinuitet med denne fortid i vid udstrækning er kunstig. De er kort sagt reaktioner på nye og usædvanlige situationer, der tager form af reference til gamle situationer eller indstifter deres egen fortid gennem kvasi-obliga-

torisk gentagelse. Det er kontrasten mellem den moderne verdens konstante forandring og nyskabelse og forsøget på at strukturere i det mindste visse dele af samfundslivet

heri som uforanderlige, der har gjort opfindelsen eller fabrikationen af tradition så interessant for de seneste to århundreders historikere.